

УДК 655.3.066.11:001.8:821(477)“2005/2006”

БІБЛОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТОКУ КНИГ ЯК НАПРЯМОК КНИГОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ 2005–2006 рр.)

Марина КОСТЕНКО

*Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33000, Україна, тел. (0362) 22-41-61*

Розкриваються типовидові, мовні та географічно-видавничі особливості сегменту художньої літератури книжкового ринку України. Наголошується на доцільності застосування в межах книгознавчих досліджень бібліометричних методів для вивчення сучасного стану книжкового ринку країни. Репрезентовано результати бібліометричного аналізу вітчизняного потоку художньої літератури періоду 2005–2006 рр.

Ключові слова: художня література, книжковий ринок України, бібліометричний аналіз, книгознавство.

В сучасних умовах зростає роль книгознавчих досліджень, спрямованих на вивчення книжкового ринку країни. Значення книжкового ринку в суспільстві обумовлене суспільним значенням його об'єкту – творів друку як інтелектуального продукту. Структура ринку визначається відповідно до типологічних особливостей літератури, що складає ті чи інші його сегменти: наукової, навчальної, дитячої, художньої тощо.

Рівень розвитку відповідних ланок видавничої справи України позначається на загальному стані забезпечення інтелектуальних і духовних потреб населення. Особливе місце серед цих потреб посідають гуманітарні, естетичні, емоційні, що задовольняються художньою літературою. Належне розуміння того, чим є сегмент художньої літератури книжкового ринку України, якою є його суспільна роль, можливе лише за умови здійснення систематичних поліаспектних книгознавчих досліджень. Найоптимальніших з цієї точки зору результатів подібних досліджень можливо досягти, на нашу думку, завдяки застосуванню бібліометричних методів. Так, отримані бібліометричні показники дозволяють виявити об'єктивний стан випуску художньої літератури у визначений період, допомагають розкрити закономірності розвитку та визначити на цій основі напрямки вдосконалення видавничої діяльності, пов'язаної з тиражуванням літературно-художніх видань.

Характерні для сучасного літературно-художнього процесу риси обумовлюють суттєву трансформацію відповідного видавничого репертуару. Зрозуміти сутність подібних процесів можливо лише за умови ретельно організованої системи накопичення, обробки і аналізу фактичної інформації. Однак окремі розрізнені вимірювання, як правило, не забезпечують формування цілісного системного уявлення щодо об'єкту. Дослідження об'єктів інтелектуальної, а особливо художньо-образної сфери, ефективне у випадку охоплення всієї сукупності діючих факторів і тривалого безперервного спостереження за ними. Постійне зростання обсягів потоків книг усе більше потребує застосування вимірювальних процедур з метою оцінки кількісно-якісних параметрів потоків як основи для прийняття рішень щодо стану інформаційного забезпечення суспільства, в т. ч. засобами книжкового ринку.

Найбільш оптимальними в цьому розумінні сьогодні залишаються методи бібліометрії, що кількісно досліджує потоки публікацій та активність їх цитування. Існують два підходи до бібліометричного вивчення потоків книг. Перший зумовлено одержанням простих кількісних характеристик для оцінки того чи іншого явища в науці. За другим підходом процедури бібліометричного аналізу спрямовано на виявлення зв'язків між об'єктами, їх кореляцію та класифікацію. Це надає можливість при вивченні відповідних потоків одержати уявлення про структурний (якісний) стан науки чи її напряму, що відображає передній край досліджень і виявляє, таким чином, внутрішню, когнітивну структуру певної науки. Тому саме зазначений напрям бібліометрії є найперспективнішим засобом оптимізації як наукових досліджень у цілому, так і бібліотекознавчих зокрема. Наступним етапом є перехід на рівень інформетричних досліджень, а в перспективі – когніометричних¹.

Бібліометрія є важливою складовою частиною книгознавчих досліджень, оскільки останнім часом значного місця в них набуває бібліометричний аналіз галузевих потоків вітчизняної книги. В цій роботі для вивчення обрано потік художньої літератури, що не перебував об'єктом бібліометричного аналізу (хоча фахівці Книжкової палати України ім. І. Федорова опублікували окремі аналітичні огляди випуску художньої літератури²). Досліджуючи його, ми переконалися, що цей сегмент книжкового ринку є системним об'єктом із відповідними якістьми і ознаками; зміст і структура галузевих потоків публікацій визначаються змістом, структурою й іншими особливостями галузі художньої літератури та літературознавства; їх формують документи різних типів і видів, що відповідають різноманітним галузевим документно-інформаційним потребам.

Для вивчення особливостей формування репертуару вітчизняної книги з художньої літератури ми використовували параметри бібліографічного опису документів, що найповніше відображають змістові характеристики галузевого потоку книг. Основою проведеного бібліометричного аналізу потоку художньої літератури слугували показники державної бібліографії України – “Літописи книг”³. У “Літописі книг” літературно-художні видання представлені у спеціально виділеному розділі “Художня література. Літературознавство”, причому, окремо відображається зарубіжна література, українська література і художня література для дітей, що також поділяється на зарубіжну і українську. Аналіз галузевого потоку за певний часовий проміжок дозволив нам визначити ступінь досягнення сформованим потоком документів його мети – забезпечення суспільства художньо-образною, естетичною інформацією.

Для співставлення кількісних характеристик динаміки розвитку потоку літературно-художніх видань ми обрали такі його параметри, як типовидова, видавнича і мовна структура. Здійснення бібліометричного аналізу потоку книг у сфері художньої літератури ускладнюється проблемою вибору параметрів дослідження, оскільки традиційний набір бібліографічних даних не передбачає повного відображення художньо-естетичної складової літературно-художніх видань. Тому сталих бібліометричних характеристик для потоку творів художньої літератури ще не вироблено. Це зумовлює деяку суб'єктивність параметрів бібліометричного аналізу, обраних нами. Ми не

¹ Кобелев О. Порівняльні бібліометричні дослідження у бібліотекознавстві // *Вісник Книжкової палати*. – 2000. – № 1. – С. 24–26.

² Буряк С. Аналітичний огляд науково-популярних видань та видань художньої літератури // *Там само*. – 2005. – № 11. – С. 6–8.

³ *Літопис книг: Держ. бібліогр. показник України* / Книжкова палата України ім. І. Федорова. – Київ, 2005. – № 1–12; Київ, 2006. – № 1–11.

зосереджувалися на таких характеристиках галузевого потоку, як тематика, обсяг, відповідність до існуючих вимог культури видання. Крім того, виходячи з недостатньо чіткого зазначення у вихідних даних видів видань художньої літератури, не розглядалась детально й видова структура потоку. Отже, в *табл. 1* показано розподіл загальної кількості публікацій із художньої літератури за основними видами і типами видань, а також окремими жанрами літературних творів у межах кожного року і в цілому за два роки (2005–2006):

Таблиця 1.

Видова та жанрова структура потоку художньої літератури
2005–2006 рр.

Тип літератури (вид видання)	Роки		Загальна кількість
	2005	2006	
Зарубіжна література	565	655	1220
Українська література	2130	2032	4162
Зібрання творів наукового характеру	48	82	130
Зібрання творів масового характеру	100	141	241
Перевидання творів, що входять до золотого фонду художньої літератури	88	41	129
Актуалізація художніх цінностей минулого	80	58	138
Переклади творів зарубіжних письменників українською мовою	151	232	383
Переклади творів українських літераторів	13	8	21
Жанри художньої літератури:			
проза	1663	1488	3151
драматургія	20	14	34
поезія	831	801	1632
Дитяча література	495	451	946
Твори класиків світової літератури	167	186	353
Твори українських письменників, написані іншими мовами	702	549	1251
Загальна кількість	7053	6738	13791

Аналізуючи структуру потоку художньої літератури України впродовж двох років, ми дійшли таких висновків: першу позицію за кількістю опублікованих джерел займає проза (3151 видання), другу позицію посідає поезія (1632 видання), а найменша частка припадає на драматичні твори (34 видання).

Порівнюючи частку видань зарубіжної і української літератури, можна впевнено зауважити, що української літератури видається майже втричі більше (4162 назви – українська, 1220 назви – зарубіжна література).

У потоці художньої літератури можна виділити зібрання творів письменників наукового характеру та зібрання творів масового характеру. Порівняння даних у *табл. 1* свідчить про збільшення видання творів даних типів з 48 у 2005 р. до 82 у 2006 р. (для видань творів наукового характеру) та зі 100 у 2005 р. до 141 у 2006 р. (для видань творів масового характеру). Натомість видань, які можна включити до таких категорій, як перевидання творів, що входять до золотого фонду літератури та тих, що актуалізують художні цінності минулого, було випущено значно більше в 2005 р. порівняно з 2006 р., відповідно 80 та 58 назв.

Також досить значне місце у сумарному обсязі відіграє дитяча література, кількісний показник якої практично не змінюється: 495 назв у 2005 р., 451 назва у 2006 р. Творів класиків світової літератури в 2005 р. видали 167 назв, а в 2006 – 186, що також становить незначну різницю. Істотно зменшилася кількість видань творів українських письменників, написаних в оригіналі іншими мовами (з 702 у 2005 р. до 549 у 2006 р.).

Значно зросла частка україномовних перекладів творів зарубіжних письменників (зі 151 назви у 2005 р. до 232 у 2006 р.). Натомість удвічі зменшилася кількість і так нечисленних перекладів творів українських літераторів іншими мовами (переважно російською) – із 13 у 2005 р. до 8 у 2006 р.

Отже, загальна кількість видань художньої літератури за 2005 р. становить 8440 публікацій, а за 2006 р. – 8232 публікації.

Щодо мовної структури потоку художньої літератури простежується наступна картина (*табл. 2*):

Таблиця 2.

Мовна структура потоку художньої літератури
2005–2006 рр.

Мова видання	Роки		Загальна кількість
	2005	2006	
Українська мова	1387	1494	2881
Переклади творів зарубіжних письменників українською мовою	151	232	383
Переклади українських творів	13	8	21
Твори українських письменників, написані іншими мовами	702	549	1251
Загальна кількість	2253	2283	4536

Позитивним є динамічне зростання кількості видань українською мовою (2005 р. – 1387 публікацій, 2006 р. – 1494). Це викликано належною мовною політикою видавництва і державною політикою в галузі книговидання. В той же час кількість перекладів творів зарубіжних письменників українською мовою значно зросла (зі 151 у 2005 р. до 232 у 2006 р.), тоді як перекладів творів українських літераторів та творів українських письменників, написаних іншими мовами – дещо знизилась (відповідно 13 та 702 видання у 2005 р., 8 та 549 у 2006 р.).

Видавнича структура потоку художньої літератури України періоду 2005–2006 рр. засвідчує нерівномірність випуску літературно-художніх творів в окремих регіонах

країни (табл. 3). В таблиці представлено дані тільки по тих містах країни, яким притаманний найбільший обсяг випущених видань художньої літератури.

Таблиця 3.

Видавнича структура потоку художньої літератури
2005–2006 рр.

Місто	Роки		Загальна кількість
	2005	2006	
Київ	730	428	1158
Харків	501	571	1072
Донецьк	193	90	282
Львів	124	156	280
Дніпропетровськ	133	141	274
Одеса	76	101	177
Вінниця	65	58	123
Сімферополь	58	22	80
Чернівці	33	45	78
Суми	36	35	71
Ужгород	36	32	68
Тернопіль	41	21	62
Запоріжжя	22	30	52
Рівне	26	22	48
Чернігів	23	22	45
Житомир	28	17	45
Хмельницький	11	34	45
Полтава	24	18	42
Кіровоград	27	12	39
Севастополь	0	32	32
Миколаїв	19	11	30
Черкаси	9	18	27
Івано-Франківськ	12	11	23

Так, лідерами книговидання у сегменті художньої літератури за досліджуваний період у цілому є Київ і Харків (з показниками 1158 та 1072 одиниць відповідно). У межах окремих років виявлено такі тенденції: зменшення випуску художньої літератури в Києві з 730 видань у 2005 р. до 428 у 2006 р. і збільшення у Харкові з 501 видання у 2005 р. до 571 у 2006 р.

Співставлення сумарної кількості видань творів художньої літератури по інших обласних центрах України дозволяє визначити міста, що передують у загальному переліку місць видань. Це – Донецьк (282 видання), Львів (280), Дніпропетровськ (274), Одеса (177) та Вінниця (123) за 2005–2006 рр. Найістотніший внесок до цих показників належить друкованій продукції таких видавничих осередків, як “Пласке” (Одеса) – 116 видань; “Донеччина” (Донецьк) – 107 видань; “Аверс” і “Край” (Львів) – відповідно по 69 і 59 видань; ЗАО ДКФ (Вінниця) – 60 видань.

Натомість кількість міст-аутсайдерів по випуску художньої літератури набагато більша, а обсяг їхнього видавничого доробку дуже незначний.

Гнітюче враження викликає інформація, що стосується випуску художньої літератури у провінційних містах в усіх регіонах країни – від 18 видань за досліджуваний період у Ніжині Чернігівської обл.; 14 видань у Шостці Сумської обл.; 10 видань у Дрогобичі Львівської обл.; 9 видань в Обухові Київської обл., до 1–3 видань в багатьох інших населених пунктах (в т. ч. обласному центрі – Херсоні).

На окрему увагу заслуговують сумарні показники випуску літературно-художніх творів видавництвами, зосередженими в Києві. Високі показники мають державне видавництво “Либідь” (45 видань), видавництва з іншими формами власності – Агентство “Україна” (66 видань), Видавничий дім “Всесвіт” (51 видання), Видавець Паливода Л. В. (42 видання), Видавничий дім “АСЕФ-Україна” (35 видань), “Варта” (33 видання), “Криниця” (32 видання) тощо. На жаль, інформація про випуск художньої літератури такими давніми спеціалізованими видавництвами, як “Український письменник”, “Дніпро” та деякі інші, свідчить про їхній занепад.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що формування повноцінного літературно-художнього видавничого репертуару можливе лише за кількох умов:

- впровадження новітніх технологій у створення, тиражування й розповсюдження творів друку;

- створення державою умов для формування сприятливого економічного середовища для українських видавництв, що дозволить досягти їхньої належної конкурентоспроможності в Україні та Європі;

- досягнення відповідності типовидової та жанрової структури літературно-художнього потоку читацьким потребам і запитам, диференційованим за такими ознаками, як освіта, професійна приналежність, вік тощо;

- подальшого структурування потоку художньої літератури за змістом (історична проза, пригодницька, фантастична література тощо), а не тільки жанрами, що забезпечить розкриття тематичної спрямованості даного сегменту книжкового ринку в цілях прогнозування його розвитку.

Дослідження стану та тенденцій розвитку сучасного книжкового ринку в Україні доцільно базувати на широкому застосуванні методів бібліометричного аналізу, потенціал яких у вітчизняних книгознавчих дослідженнях далеко не вичерпаний.

З огляду на умови та рівень розвитку сучасної художньої літератури в Україні саме цей напрям застосування бібліометричних підходів, що надає можливість виявити внутрішню структуру потоку літератури, є найперспективнішим напрямком книгознавчих досліджень.

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE BOOKS FLOW AS A BRANCH
OF BOOK STUDIES RESEARCH (ON THE BASIS OF THE EXAMPLE
OF ARTISTIC LITERATURE IN THE YEARS 2005–2006)**

Maryna KOSTENKO

*Rivne State Humanitarian University,
3, Tolstogo Str., Rivne, 33000, Ukraine, tel. (0362) 22-41-61*

The typological, linguistic and geographical-publishing peculiarities of the belles-lettres segment of the Ukrainian book market are underlined. The article points out the relevance of using bibliometric methods within the limits of bibliographical research in order to study the modern state of the country's book market. The results of bibliometric analysis in domestic flow of the belles-lettres during the period of 2005–2006 are presented.

Key words: belles-lettres, book market of Ukraine, bibliometric analysis, bibliography.

**БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОТОКА КНИГ
КАК НАПРАВЛЕНИЕ КНИГОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
(НА ПРИМЕРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ 2005–2006 гг.)**

Марина КОСТЕНКО

*Ровенский государственный гуманитарный университет,
ул. Толстого, 3, г. Ровно, 33000, Украина, тел. (0362) 22-41-61*

Раскрываются типовидовые, языковые и географически-издательские особенности сегмента художественной литературы книжного рынка Украины. Подчёркивается целесообразность применения в пределах книговедческих исследований библиометрических методов для изучения современного состояния книжного рынка страны.

Представлены результаты библиометрического анализа отечественного потока художественной литературы периода 2005–2006 гг.

Ключевые слова: художественная литература, книжный рынок Украины, библиометрический анализ, книговедение.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2008

Прийнята до друку 26.02.2009